

ההשקעה במשק

1. קווי ההתפתחות העיקריים

לאחר מספר שנים של עלייה מהירה בהיקף ההשקעה הגולמית, שנמשכה עד 1964, חלה בה ירידה ריאליזטית בשיעור 18 אחוזים בקירוב ב־1966 בהמשך לירידה הקלה (כ־2 אחוזים) ב־1965. בשנת 1966 הסתכמה ההשקעה הגולמית בכ־2,500 מיליון ל"י (במחירי 1965), בדומה לרמת ההשקעה של השנים 1962 ו־1963. הן ההשקעה בבתי מגורים והן ההשקעות בנכסים קבועים ביתר ענפי המשק ירדו בשיעור 20 אחוזים בקירוב, בעוד שהשקעה במלאי חומרים ומוצרים גדלה ב־30 אחוזים בערך. חלקה של ההשקעה הגולמית בשימושים המקומיים ירד ל־19 אחוזים, לעומת שיעור ממוצע של 25 אחוזים בקירוב בשנים 1960 עד 1965. עם זאת, לא חל שינוי ניכר במבנה הפנימי של ההשקעות ומשקל ההשקעה בבנייה ובעבודות עפר מגיע, כבשנים קודמות, לכשני שלישים מכלל ההשקעה הגולמית.

מגמת הירידה בהשקעות בנכסים קבועים נמשכת מהתחלת 1965 עד לסוף 1966, כשהיא חזקה במיוחד במשך השנה האחרונה. אינדיקטורים חלקיים מראים¹, שההשקעה ברביע האחרון של שנת 1966 היתה נמוכה בכ־25 אחוזים מזו של הרביע הראשון של השנה, וב־30 אחוזים בקירוב מההשקעה התלת־חודשית הממוצעת בשנת 1964.

לירידה בהשקעה הגולמית, בעיקר בשנת 1966, שהסתכמה בכ־560 מיליון ל"י (במחירי 1965), היתה השפעה ניכרת בכיוון צמצום הפעילות הכלכלית במשק — תוצאה שהינה, כשלעצמה, גורם להמשך הירידה. הקטנת ההשקעות, של הסקטור הפרטי והציבורי כאחד, היא השינוי החריף ביותר בביקוש המקומי בשנה האחרונה. לירידה זו השפעת צמצום מצטברת על התוצר הלאומי ועל התעסוקה. בעיקר תורמת לכך הירידה בבנייה ובעבודות העפר, שבהן מרכיב היבוא נמוך ומרכיב העבודה גבוה. ההאטה בייצור המקומי, כשהיא מלווה בציפיות להמשך תהליך זה, משפיעה מצידה על צמצום נוסף בהשקעות. ירידה קטנה בקצב גידול מלאי ההון, כך שיתאים לגידול איטי בתוצר², מבטאת ירידה גדולה בהשקעה.

החל בשנת 1956 עד ל־1964 אנו עדים לתהליך של גידול מהיר בהשקעה הגולמית. בשנים אלה גדלה ההשקעה הריאליזטית בכ־12 אחוזים לשנה בממוצע, ואילו ההשקעה בשנת 1964 היתה גבוהה בכ־21 אחוזים מזו של השנה שקדמה לה. הציפיות להמשך הגיאות הכלכלית במשק, שהתבססו על שיעור הגידול הרצוף והגבוה של התוצר הלאומי — כ־11 אחוזים בשנים 1961 עד 1964 — הביאו לגידול ניכר זה. ההסתגלות האיטית של ההיצע לביקוש המוגדל, החל בשנת 1961 ואילך, גרמה לגידול יתר של ההיצע, שהחל להסתמן ב־1964. בתחומים שונים היתה ההשקעה בשנה זו

¹ הערכה זו מתבססת על מדד רבע שנתי של סך ההשקעה בנכסים קבועים, הבנוי בעיקר לפי האינדיקטורים הבאים: ממוצעי שטח התחלות וגמר בנייה, השקעות בבנייה הציבורית למגורים, יבוא נכסי השקעה ומדדי הייצור התעשייתי בענפים הרלבנטיים.

² מלאי ההון גדל בשנת 1966 בכ־7 אחוזים, גידול העשוי להתאים בקירוב, בסווח הארוך, לעלייה בשיעור 7 אחוזים לשנה בתוצר. עם זאת, לא גדל התוצר כלל בשנת 1966.

ההשקעה הגולמית וההשקעה הנקייה, 1960 עד 1966

העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת						1966	1965	1964	1963	1962	1961	1960		
1966	1965	1964	1963	1962	1961	(מיליוני ל"י)						(אחוזים)		
														ב מחירים שוטפים
-18	3	29	16	30	28	1,631	1,996	1,933	1,499	1,291	992	775	ההשקעה הגולמית בענפי המשק	
-20	12	19	6	46	36	776	974	866	726	687	472	347	ההשקעה הגולמית בבתי מגורים	
28	-53	77	-18	36	7	110	86	182	103	125	92	86	ההשקעה הגולמית במלאי	
-18	3	28	11	35	29	2,517	3,056	2,981	2,328	2,103	1,556	1,208	כל ההשקעה הגולמית	
12	16	15	21	44	20	1,144	1,022	878	765	631	438	364	בניכוי: הבלאי	
-32	-3	35	6	32	32	1,373	2,034	2,103	1,563	1,472	1,118	844	ההשקעה הנקייה	
														ב מחירי 1965
-20	-1	23	10	4	18	1,606	1,996	2,010	1,630	1,485	1,434	1,213	ההשקעה הגולמית בענפי המשק	
10	13	11	15	16	12	852	773	686	617	537	461	413	בניכוי: בלאי בענפי המשק	
-38	-8	31	7	-3	22	754	1,223	1,324	1,013	948	973	800	ההשקעה הנקייה בענפי המשק	
-20	7	11	-1	26	22	776	974	909	819	827	656	536	ההשקעה הגולמית במגורים	
10	10	10	11	10	8	273	249	227	207	187	170	157	בניכוי: הבלאי במגורים	
-31	6	11	-4	32	28	503	725	682	612	640	486	379	ההשקעה הנקייה במגורים	
														סך כל ההשקעה הגולמית
-20	2	19	6	11	19	2,382	2,970	2,919	2,449	2,312	2,090	1,749	בנכסים קבועים	
30	-54	72	-22	27	1	112	86	188	109	140	110	109	ההשקעה במלאי	
-18	-2	21	4	11	18	2,494	3,056	3,107	2,558	2,452	2,200	1,858	סך כל ההשקעה הגולמית	
10	12	11	14	15	11	1,125	1,022	913	824	724	631	570	בניכוי: הבלאי	
-33	-7	27	—	10	22	1,369	2,034	2,194	1,734	1,728	1,569	1,288	סך כל ההשקעה הנקייה	

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ובנק ישראל.

אף מעל ומעבר לדרוש לסיפוק הביקוש המקומי הנוסף. כן השפיע ב-1964 החשש מפני הטלת הגבלות הבנייה מצד הממשלה וכתוצאה מכך החלה הצטברות מלאי של נכסים בלתי מנוצלים, בעיקר מבני מגורים, בתי עסק ומבנים למלאכה ותעשייה.¹ יש לזכור, שריכוז של השקעות רבות בשנה מסוימת עשוי להיות מקרי בלבד, כגון: ההשקעות באניות ומטוסים,² או ההשקעות במלאי חומרים ומוצרים, המושפעות מגורמים שונים מאלה הקובעים את ההשקעה בנכסים קבועים.

הגורמים השונים המביאים לירידה בביקוש להשקעות משפיעים, למעשה, רק באופן חלקי בשנה שבה הם מופיעים, אך באים לידי ביטוי מלא בשנים מאוחרות יותר. ביצוע ההשקעות הוא, בדרך כלל, תהליך ממושך וקשה להתאימו בזמן קצר לשינויים בביקוש. בניינים נמצאים בתהליך בנייה בין שנה לשנתיים וציוד יש להזמין חודשים רבים מראש גם בארץ וגם בחוץ לארץ. תגובה מהירה אפשרית בעיקר בזמן של ירידה חריפה בביקוש, והיא תשתקף במניעת התחלתם של השקעות שתוכננו, או דחיית הזמנות של ציוד. ניתן לשער, שבשנת 1966 השפיעו גם גורמים שיובהרו להלן, המיוחדים לשנה זו, כגון הירידה ברווחיות או בשיעורי הגידול של האוכלוסייה. מסייעת לכך העובדה, שהירידה בהשקעות התרכזה בעיקר במחצית השנייה של השנה וההשקעה ברבע האחרון של 1966 נמוכה ב-25 אחוזים בערך מזו של הרבע הראשון.

גורם מרכזי המונח ביסוד השינויים בביקוש להשקעות ושהשפעתו ניכרת ב-1965 ובעיקר ב-1966, הוא צמצום העלייה לישראל בשנתיים האחרונות.³ לאחר תוספת של כ-50 אלף עולים (נטו) לשנה, בשנים 1961 עד 1964, נוספו רק כ-20 אלף עולים ב-1965 ופחות מחמשת אלפים ב-1966. צמצום זה משפיע בצורה ישירה ועקיפה על הביקוש לשלושה סוגי השקעה: בניית שיכוני עולים, הקמת מוסדות ציבור ושירותים חיוניים שונים, וההשקעה בנכסי ייצור לסיפוק הביקוש הנוסף עקב העלייה — גם למוצרי צריכה וגם להשקעות. הירידה בביקוש לשיכון חזקה במיוחד בשנתיים האחרונות, אולם הקשיחות הקיימת בהיצע ההשקעות בשנה מסוימת גרמה להיווצרות מלאי, ההולך וגדל, של דירות ריקות. השפעה עקיפה של צמצום העלייה, יחד עם גורמים נוספים, על הביקוש להשקעות ב-1966, משתקפת היטב בירידה של יותר מ-50 מיליון ל"י ברכישת מכונות וציוד לענף הבנייה.

גורם חיצוני אחר, שפעל דרך המימון על ירידת הביקוש להשקעות בבתי מגורים, היה העברות של פרטים מחוץ לארץ. במיוחד ניתן לציין את הירידה בהעברות של פיצויים אישיים חד פעמיים⁴ מגרמניה. העברות אלה הצטמצמו באופן הדרגתי, בין 1963 ל-1966 ב-40 אחוזים, לאחר עלייה רצופה מאז 1956. אם נביא בחשבון פיגור מסויים בהוצאת תקבולים אלה, נראה, שהשפעתם על הביקוש להשקעות הגיעה ב-1964 לשיאה וירדה בשנתיים האחרונות.

העברות ההון מחוץ לארץ למטרת השקעה, המשפיעות על הביקוש להשקעות בענפי המשק האחרים, ירדו גם הם במידה ניכרת בשנתיים האחרונות — כ-40 אחוזים ב-1965 וכ-10 אחוזים ב-1966.⁵ העברות אלו כוללות רכישת מגירות, השקעות חוזרות של רווחים והעברות במזומנים

¹ עיין גם בפרק י"ג, "הבנייה והדירור", סעיף 2 ב'.

² ההשקעה הריאלית בנכסים קבועים בניכוי אניות ומטוסים גדלה בשנת 1964 ב-13 אחוזים בלבד; ב-1963 היה הגידול המתאים 8 אחוזים, (לעומת גידול בשיעור 21 ו-5 אחוזים בסך כל ההשקעה הגולמית).

³ על בסיס ההנחות והחישובים של מ' מרחב במאמרו "כמה תוצאות כלכליות של התחדשות העלייה בקנה מידה גדול", סקר בנק ישראל, מס' 17, ירושלים, אוגוסט 1962 ולאחר התאמות קלות, ניתן להסביר בגורם העלייה כמחצית הירידה בערך ההשקעה הגולמית בין 1964 ו-1966.

⁴ כלומר, סך הפיצויים האישיים בניכוי תשלומי רנטות ופנסיות המתקבלים באופן שוטף. סכום הפיצויים החד פעמיים המיועד להשקעות בבנייה מוערך, על בסיס סקרי החיסכון, ב-200 מיליון ל"י בקירוב בשנת 1964, ובכ-160 מיליון ל"י ב-1966.

⁵ עיין בלוח ג'-19 בפרק "מאזן התשלומים". יש לנכות את הסעיף "חיסול השקעות זרות בארץ" מסך כל "ההשקעות מחו"ל".

ובסחורות לשם השקעה. יש לציין, כי חלק מהעברות הון אלה תלוי במידה מסוימת בהתפתחויות הביקוש בארץ, והירידה בו אינה אלא השלכה חוזרת של הירידה הכללית בביקוש ובהשקעות במשק. העברות המוסדות שלא למטרת רווח מחוץ לארץ, בהן חלה ירידה בשנת 1966 בלבד, מהוות גורם חשוב לירידה בהשקעות מוסדות אלו.

על גורמים אלה, שהניעו את תהליך ההאטה בביקוש המקומי ובתוצר, כשבמרכזו של התהליך נמצא ענף הבנייה, נוספה מדיניות המיתון הממשלתית. גם היא כוונה קודם כל לצמצום ההשקעות בעיקר על ידי צמצום תקציבי הפיתוח המיועדים להשקעה. כן ניסתה הממשלה להקטין השקעות על ידי עיכוב, או מניעת התחלתם של פרויקטים גדולים. נראה, שתופעה זו לוותה בהגברת הבדיקות של תכניות השקעה מוצעות, על רקע ההפסדים הנכבדים במספר חברות ציבוריות. אולם בסוף שנת 1966 חל שינוי במדיניות הממשלה, עם התחלת הדיונים על הקלות נוספות למשקיעים במסגרת החוק לעידוד ההשקעות. הירידה הריאלית בהשקעות הישירות של הסקטור הציבורי ענפי המשק (למעט דיר) היתה כ־16 אחוזים. גם בשנת 1965 חלה ירידה בהשקעות הסקטור הציבורי בשיעור 6 אחוזים, לאחר עלייה בשיעור 30 אחוזים בקירוב ב־1964. הירידה בין 1964 ל־1966 נובעת בעיקר מהירידה ברכישת אניות ומטוסים מצד החברות הציבוריות, בהשקעות בנמלים (גמר העבודה בנמל אשדוד), במפעלי ים־המלח ובבנייני ציבור — כמוסדות חינוך ובריאות. לעומת זאת, נשארה רמת ההשקעות של הסקטור הציבורי בדואר, ברכבת, ובמפעלי המים ללא שינוי ניכר.

הירידה בקניית נכסים קבועים, להוציא דיר, מצד הסקטור הפרטי (פרט למלכ"ר) היתה חריפה יותר והגיעה ל־25 אחוזים. לעומת עלייה בשיעור כ־5 אחוזים ב־1965 וכ־20 אחוזים בשנים 1963 ו־1964. בתנאים של האטה בביקוש ומדיניות מיתון רשמית פעלו הציפיות הפסימיות של המשקיעים הפרטיים ב־1966 כגורם המחרף את הירידה בהשקעות. ציפיות אלה התבססו והתחזקו על ידי הירידה הניכרת ברווחיות² בשנת 1966. בולט במיוחד הצמצום שחל בשנה זו בהשקעות בחרושת ובציוד לבנייה — 32 אחוזים במחירים קבועים. בשנת 1966 נוצר עודף ציוד בענף הבנייה ונפסק כמעט לגמרי תהליך הרכישה של ציוד לענף זה, שהגיע לממדים ניכרים בשנים 1962 עד 1965. המשבר בבנייה שינה את המגמה של החלפת כוח אדם בציוד בענף זה, שנבעה מהמחסור בעובדים ומהתייקרותו היחסית המתמדת של כוח האדם. השפעה ישירה נוספת של השפל בבנייה, עם גורמים נוספים, באה לידי ביטוי בירידה של 30 אחוזים ברכישת כלי רכב, בעיקר טנדרים ומשאיות. השקעות פרטיות נוספות שהצטמצמו במידה רבה הם בניית בתי עסק ומשרדים — ירידה בשיעור 30 אחוזים בקירוב והשקעות בבתי מלון שאף הן ירדו בשיעור דומה. שיעורי ירידה חריפים אלה, המשקפים מגמה הנמשכת גם מעבר לשנת 1966³, יובנו על רקע הירידה בניצולת ההון הקיים והרווחיות המצטמצמת.

ההשקעות בבתי מגורים ב־1966 היו נמוכות ב־20 אחוזים מאלו של השנה הקודמת, אך בניגוד להשקעות בענפי המשק האחרים צומצמה הבנייה הציבורית למגורים⁴ יותר מאשר הבנייה הפרטית — ירידה בשיעור 26 אחוזים, לעומת 17 אחוזים בהתאמה. הגורמים העיקריים לירידה בבנייה הציבורית למגורים הם הפסקת העלייה וקיום עודף מבנים שהוחל בהקמתם ב־1964, כך שהצטבר מלאי ניכר של דירות בידי הבונים. ההאטה הכללית בפעילות המשקית, הירידה בתקבולי

¹ כולל: הממשלה, המוסדות הלאומיים, הרשויות המקומיות, מפעלים ממשלתיים וחברות הסקטור הציבורי. לפירוט והסבר נוסף — עיין לוח ה־2. הגדרה זו שונה מזו שבפרק ז' "פעילות הסקטור הציבורי", שם הסקטור אינו כולל את "חברות הסקטור הציבורי".

² ברווחיות הכוונה כאן ליחס בין התמורה להון לבין מלאי ההון בענפי המשק. התמורה להון ירדה במידה ניכרת בשנת 1966 בעקבות העלייה בשכר בשיעור הגדול פי שניים וחצי מהעלייה בסך ההכנסה הלאומית.

³ עיון בסידרת אומדני התחלות הבנייה מצביע על כך.

⁴ הבנייה ה"ציבורית" וה"פרטית" של בתי מגורים מוגדרת לפי היוום (המתכנן והמפקח). לעומת זאת מוגדרים הסקטורים לגבי ההשקעות ביתר ענפי המשק לפי הקונה — בעל הנכס.

פיצויים חד-פעמיים מגרמניה, קיום עודף ההיצע בבנייה הציבורית והציפיות לירידת מחירי הדירות, הביאו לירידה בביקוש לבתי מגורים של הבנייה הפרטית.¹

הירידה הריאלית בהשקעות בנכסים קבועים – בשיעור 20 אחוזים בקירוב – התבטאה בהאטה בגידול מלאי ההון הגולמי.² מלאי ההון בענפי המשק (להוציא בתי מגורים) גדל ב-1966 בכ-7 אחוזים, לעומת גידול בשיעור 10 אחוזים בשנה הקודמת וגידול ממוצע בשיעור העולה על 11 אחוזים בשנים 1960–1964. אולם גם תוספת למלאי ההון בשיעור דומה לזה של שנת 1966 עשויה להיות, מבחינת גודלה, בסיס לצמיחה כלכלית ניכרת, אם תמשיך בשנים הבאות.

ערך הגרט, המייצג את הנכסים שיצאו ממעגל הייצור בגלל התיישנות³, הגיע ל-25 אחוזים בממוצע מסך ההשקעה בנכסים קבועים בענפי המשק (להוציא דיור). זו תוצאה של ההתיישנות (המשוערת) של מכונות, ציוד וכלי תחבורה, שנרכשו בקצב גובר באמצע שנות ה-50. קיים הבדל ניכר במשקלו של הגרט בענפים השונים, בעיקר בהתאם לחלקו של הציוד בענף ולתקופה בה הוא נרכש. בענף התעשייה נאמד הגרט ביותר ממחצית ההשקעה הגולמית בשנה האחרונה.

באשר לשינויים במבנה מלאי ההון בשנים האחרונות, בולטת מגמה ארוכת טווח של עלייה במשקל ענפי השירותים והתחבורה. גם מהתוספת למלאי ההון ב-1966 הופנו למעלה מ-60 אחוזים לענפים אלה. עיקר המאמצים כוונו ליצירת נכסי הון שיספקו את הביקוש המקומי, או להרחבת נכסי התשתית במשק, כגון: דואר, מים, רכבת וציוד בשירותי מינהל ושירותים עסקיים ואישיים אחרים.

רק 11 אחוזים מהתוספת למלאי ההון הגולמי ב-1966 הופנתה לתעשייה, בעוד שחלקו של ענף זה בכלל ההשקעה הגולמית מגיע ל-21 אחוזים. עובדה זו מבטאת את ערך הגרט הגבוה בתעשייה. גם בשנים 1962 עד 1965 היתה התוספת כ-15 אחוזים בלבד מסך הגידול במלאי ההון.

ההשפעה החיובית של צמצום ההשקעות ב-1966 מתבטאת בעיקר במאזן התשלומים. מבחינת המימון, תלויה ההשקעה בישראל ביבוא ההון, בגלל הרמה הנמוכה של החיסכון הלאומי. הירידה ביבוא ההון בשנה האחרונה לוותה בירידה ביבוא מכונות, ציוד וכלי תחבורה מחוץ לארץ ב-19 אחוזים, לאחר עליות בשיעור 5 אחוזים ו-11 אחוזים בשנים 1965 ו-1964 בהתאמה.

2. ההשקעות לפי הסקטור המשקיע⁴

45 אחוזים בקירוב מכלל ההשקעה בנכסים קבועים, בחמש השנים האחרונות, להוציא השקעות בדיוור, מקורם בסקטור הציבורי והחברות שבשליטתו. ההשקעות הישירות של הממשלה, הרשויות המקומיות והמוסדות הלאומיים הינן, בדרך-כלל, השקעות מסגרת במשק, כגון: כבישים, משרדי ממשלה, ייעור, ביוב וכד'. השקעות המפעלים הממשלתיים הם בעלי אופי דומה, אם כי פעילות מפעלים אלה עשויה להתנהל בצורה דומה למפעל עסקי, וניתן לשקול את כדאיות ההשקעות מבחינת הרווחים הצפויים. השקעות החברות הציבוריות מתרכזות בעיקר במכרות ומחצבים, חשמל, מפעלי מים, ספנות ותעופה. התנודות הניכרות בהשקעות חברות אלה משנה לשנה מוסברות במידה רבה, על ידי אי הסדירות בהשקעות באניות ומטוסים ובביצוע פרויקטים מיוחדים, כגון

¹ עיין גם בפרק י"ג, "הבנייה והדיוור".

² להסבר מוגה זה ואחרים המוזכרים כאן – ראה א"ל, געתון, הון, תעסוקה ותפוקה בישראל, 1950 עד 1959, ירושלים 1961, פרק א'. דיון מפורט בהבדלים בין מלאי ההון הגולמי לבין מלאי ההון הנקי נמצא במאמרו של א"ל געתון "התפתחות מלאי ההון הגולמי והנקי ויחסי הגומלין ביניהם", רבעון לכלכלה מס' 50–49, יוני 1966.

³ אומדן הגרט מתבסס על הערכה של אורך החיים הכלכלי של נכסי ההון ומייצג סדרי גודל בלבד לגבי שנה מסוימת.

⁴ הסקטור המשקיע מוגדר כאן כסקטור הקונה את נכסי ההשקעה, כלומר, הבעל הסופי. להגדרת הסקטורים עיין בהערות ללוח ה-2.

ההשקעה בנכסים קבועים בענפי המשק לפי הסקטור המשקיע, או היוזם, 1962 עד 1966

(מחירי 1965)

שיעורי שינוי — כל שנה לעומת קודמתה				1966	1965	1964	1963	1962	
1966	1965	1964	1963						
(אחוזים)				(מיליוני ל"י)					
ההשקעה בענפי המשק (למעט דיור) לפי הסקטור המשקיע:									
ממשלה, רשויות מקומיות ומוסדות לאומיים									
-15	18	17	13	299	351	298	255	226	
מפעלים ממשלתיים *									
-13	12	63	12	183	211	188	115	103	
חברות הסקטור הציבורי **									
-19	-32	26	-16	235	289	424	336	399	
סך כל השקעות בבעלות הסקטור הציבורי									
-16	-6	29	-3	717	851	910	706	728	
מוסדות שלא למטרת רווח עסקים פרטיים ***									
-6	-2	16	39	122	130	133	115	83	
-25	5	20	20	767	1,015	967	809	674	
סך כל השקעות בבעלות הסקטור הפרטי									
-22	4	19	22	889	1,145	1,100	924	757	
סך ההשקעה בכל הסקטורים									
-20	-1	23	10	1,606	1,996	2,010	1,630	1,485	

ההשקעה בבתי מגורים לפי הסקטור היוזם:

בנייה ציבורית למגורים								
-26	4	9	-21	261	353	338	310	390
בנייה פרטית למגורים								
-17	9	12	16	515	621	571	509	437

* המפעלים העסקיים של הסקטור הציבורי, כולל: דואר, רכבת, שדות תעופה, גמלים ומפעלים של הרשויות המקומיות.
** החברות שבידי הסקטור הציבורי אפשרות הכרעה בהנהלתן.
*** מחושב כשארית.

ה מקור: 1962 עד 1965 — הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, לאחר התאמות הנובעות משוני בהגדרה; 1966 — אומדני בנק ישראל.

התפלגות ההשקעה בנכסים קבועים לפי ענפי המשק * ולפי הסקטור המשקיע,
1966 עד 1966

(אחוזים)

הענף	כל ענפי המשק *	חקלאות והשקיה	חרושת ובנייה	מכרות מחצבים וחשמל	הובלה ותחבורה	מסחר ושירותים
ממשלה, רשויות מקומיות ומוסדות לאומיים	100	13	—	—	24	63
מפעלים ממשלתיים	100	1	2	2	87	8
חברות ציבוריות	100	29	8	43	16	4
סך הכול בבעלות הסקטור הציבורי	100	18	4	20	33	25
מוסדות שלא למטרת רווח	100	—	—	—	—	100
עסקים פרטיים	100	13	43	—	24	20
סך הכול בבעלות הסקטור הפרטי	100	12	37	—	21	30
סך ההשקעה בכל הסקטורים	100	15	22	9	26	28

* למעט בתי מגורים.

הסקטור: חישובי בנק ישראל על בסיס נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

המוביל הארצי. באופן כללי ניתן לאפיין את השקעות הסקטור הציבורי וחברותיו בכך שהן נקבעות קודם כל על ידי שיקולים כלל משקיים ומדיניות ממשלתית, בעוד שסיכויי הרווחיות תופסים כאן רק מקום משני. לכן אפשר לראות בשינויים משנה לשנה בהשקעות אלה גורמים המשפיעים על הפעילות הכלכלית במשק יותר מאשר מושפעים ממנה.

אין ספק שהעסקים הפרטיים¹ רגישים יותר למצבי גיאות ושפל כלכליים והשקעותיהם נקבעות על יסוד הציפיות לרווחים בעתיד. ציפיות אלו מתבססות בחלקן על מצב הרווחיות והתפתחות הפעילות הכלכלית במשק, המשתקפת בעיקר בתוצר הלאומי בשנה הנידונה או בעבר הקרוב. לאחר גידול ניכר בהשקעות סקטור זה בשנים 1963 ו-1964, הן גדלו אך במעט ב-1965² וירדו בשיעור חריף — כ-25 אחוזים — ב-1966. התפתחויות אלה הן בהתאמה לגידול הניכר בתוצר בשנים 1962 עד 1964, האטת הגידול ב-1965 והקיפאון בו ב-1966. הרווחיות בתעשייה, שבה מתרכזים יותר מ-40 אחוזים מההשקעה של הסקטור הפרטי, לא עלתה בשנים האחרונות,

¹ הכוללים גם את מפעלי הסקטור ההסתדרותי.

² יש להסתייג ממהימנותו של האומדן בסקטור זה, בעיקר כשאחוז השינוי הוא קטן, המחושב כשארית ולכן כולל את כל הטעויות וההשמטות בחישובי ההשקעה בסקטורים אחרים.

וכנראה, ירדה בשנת 1966 כתוצאה מהעליות הניכרות בהוצאות הייצור, בעיקר השכר, שעלו על הגידול בערך התפוקה והתוצר בענף זה. ירידה חזקה במיוחד חלה ברווחיות המשק בכלל בשנת 1966¹ והשפעתה בהרתעת השקעות חדשות בולטת כבר בשנה זו.

הירידה בסך 250 מיליון ל"י בקירוב (במחירי 1965) בהשקעות הסקטור הפרטי, למעט דיור, היתה כפולה כמעט מהירידה בהשקעות הסקטור הציבורי וחברותיו שהגיעה ל-130 מיליון ל"י בלבד. אולם בכדי לעמוד על חלקו של כל סקטור בכלל ההשקעות במשק יש גם להביא בחשבון את הבנייה למגורים. ההשקעות בבתי מגורים ביוזמת משרד השיכון, הסוכנות היהודית והרשויות המקומיות ירדה ב-1966 ב-26 אחוזים, כך שסך השקעות הסקטור הציבורי, כולל דיור, ירדו ב-19 אחוזים. אם נצרף את הבנייה הפרטית למגורים להשקעות הסקטור הפרטי, תתקבל ירידה בשיעור דומה — כ-20 אחוזים. בגלל משקלו הגדול יותר של הסקטור הפרטי, תרומתו לירידה גדולה יותר ומגיעה ל-360 מיליון ל"י, לעומת כ-225 — תרומת הסקטור הציבורי.

3. ההשקעה בענפי המשק

בשנת 1966 חלה ירידה ריאלית של כ-20 אחוזים בהשקעה הגולמית בנכסים קבועים בענפי המשק, למעט דיור. הירידה הריאלית בהשקעה הנקייה היתה בשיעור כפול. היקף ההשקעה הנקייה, המודדת את השינויים בפוטנציאל הייצור הגלום בנכסי ההון במשק עד תום תקופת השירות הכלכלי שלהם, ירד לכדי מחצית ההשקעה הגולמית בלבד. אומדן הבלאי אינו תלוי בהשקעה הגולמית של השנה השוטפת, והוא אף גדל בשיעור גבוה יותר מזה של מלאי ההון כתוצאה מהעלייה במשקל הסעיפים שיש להם אחוז בלאי גבוה, כגון: מכוניות, מטוסים וציוד תעשייתי. הצמצום הרב ביותר בהשקעה הנקייה ב-1966 היה בענף התעשייה — ירידה בשיעור 80 אחוזים בקירוב, כן ירד חלקה של התעשייה בהשקעה הגולמית ובהשקעה הנקייה בשנה זו (ראה לוח ה'6). לעומת זאת, חל גידול במשקל ההשקעה בענף המסחר והשירותים. שינוי בולט זה במבנה ההשקעות נמשך כבר מאז שנת 1960. השינויים במשקל ההשקעה בענף התחבורה בין השנים השונות משקף בעיקר את חוסר הסדירות בהשקעות באניות ומטוסים. השקעות אלו הגיעו לשיאן בשנת 1964, כשנרכשו אניות ומטוסים בסך 175 מיליון ל"י (כולל האניה "שלום").

להלן סיכום קצר של השינויים העיקריים בהשקעות לפי ענפי המשק השונים:

א. חקלאות והשקיה

מגמת הירידה בהשקעות בענף החקלאות מאז 1958 נמשכה גם ב-1966, וערך ההשקעה הגולמית בשנה זו ירד כמעט עד לערך הבלאי. הירידה הקיפה את מרבית סוגי ההשקעות בענף (עיין בלוח ה'7) אך היתה חריפה במיוחד במטעים — אלה הצטמצמו ביותר מ-20 אחוזים. ירידה זו קשורה בהגבלות שהוטלו על הנטיעה מאחר שהיצע הפירות לשנים הקרובות עולה על הביקוש הצפוי להם במחירים הקיימים. גם ההשקעות ברשתות השקיה יורדות מזה כמה שנים, בעקבות המחסור במים הדרושים כדי להרחיב שטחי השלחין. עלייה קלה חלה בשנת 1966 בהשקעות במבני משק, כן הוכפל הגידול במלאי בעלי חיים בשנה זו — שתי תופעות הקשורות, כנראה, בהרחבה של ענף הרפת.

היציבות בשלוש השנים האחרונות בהשקעות במכונות חקלאיות ובטרקטורים, מעלה את חלקם בכלל ההשקעה בענף. קניות אלה קשורות במגמת התחלופה של כוח אדם בציד, הנמשכת מזה זמן רב בענף זה. אך למרות שיפור בתנאי המימון המוסדי שניתן למיכון החקלאות בשנת 1966, ועלייה של כ-18 אחוזים בשכר ששולם לשכיר בענף, לא עלו השקעות אלו. ייתכן

¹ עיין הערה 2 בעמ' 83.

ההשקעה הגולמית בענפי המשק לפי

(מיליוני

1964					
1964	1963	1962	1961	1960	
ציור	מבנים				
א. במחירים					
46	34	131	137	124	122 חקלאות
10	73	124	111	70	57 השקיה
287	126	364	299	234	183 חרושת ובנייה
35	47	76	65	28	14 מכרות ומחצבים
31	32	64	77	41	37 חשמל
463	166	331	282	234	155 תחבורה ותקשורת
(175)		(50)	(66)	(102)	(66) מזה: (א) אניות ומטוסים
(181)		(140)	(102)	(67)	(41) (ב) כלי רכב
(107)	(166)	(141)	(114)	(65)	(48) (ג) תחבורה אחרת
69					בתי עסק ובתי הארחה
168	274	409	320	261	207 בנייני ציבור
1,040	821	1,499	1,291	992	775 סך הכול (למעט מגורים)

ב. במחירי

47	36	149	168	178	190 חקלאות
10	76	136	129	94	82 השקיה
296	132	388	341	348	302 חרושת ובנייה
36	50	84	75	41	23 מכרות ומחצבים
32	34	69	88	59	60 חשמל
474	175	352	308	348	237 תחבורה ותקשורת
(175)		(50)	(66)	(167)	(108) מזה: (א) אניות ומטוסים
(188)		(148)	(106)	(85)	(54) (ב) כלי רכב
(111)	(175)	(154)	(136)	(96)	(75) (ג) תחבורה אחרת
73					בתי עסק ובתי הארחה
172	287	452	376	366	319 בנייני ציבור
1,067	863	1,630	1,485	1,434	1,213 סך הכול (למעט מגורים)

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

הענף ולפי סוג הנכס, 1960 עד 1966

(ל"י)

1966				1965					
סך הכול	תפוקה חקלאית	ציוד	מבנים	סך הכול	תפוקה חקלאית	ציוד	מבנים	סך הכול	תפוקה חקלאית
שוטפים									
141	68	47	26	144	71	46	27	152	72
76		15	61	75		16	59	83	
302		234	68	436		314	122	413	
37		18	19	50		18	32	82	
89		52	37	112		75	37	63	
452		288	164	584		378	206	629	
(47)		(47)		(92)		(92)		(175)	
(137)		(137)		(184)		(184)		(181)	
(268)		(104)	(164)	(308)		(102)	(206)	(273)	
534		184	57	595		183	82	511	
			293				330		
1,631	68	838	725	1,996	71	1,030	895	1,933	72
1965									
134	62	46	26	144	71	46	27	163	80
75		14	61	75		16	59	86	
297		229	68	436		314	122	428	
36		17	19	50		18	32	86	
88		51	37	112		75	37	66	
446		284	162	584		378	206	649	
(48)		(48)		(92)		(92)		(175)	
(135)		(135)		(184)		(184)		(188)	
(263)		(101)	(162)	(308)		(102)	(206)	(286)	
530		180	57	595		183	82	532	
			293				330		
1,606	62	821	723	1,996	71	1,030	895	2,010	80

השינוי הכמותי בהשקעה הגולמית בענפי המשק לפי הענף ולפי סוג הנכס, 1961 עד 1966

העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת									
כל הענפים פרט לאניות ומטוסים	כל הענפים	מסחר ושירותים	תחבורה וקשר	חשמל	מכרות ומחצבים	חרושת ובנייה	השקיה	* חקלאות	
ההשקעה הגולמית בענפי המשק									
15	18	15	47	-2	78	15	15	-4	1961
12	4	3	-11	49	83	-2	37	-6	1962
13	11	20	14	-22	12	14	5	-11	1963
15	22	18	84	-4	2	10	-37	9	1964
4	-1	12	-10	70	-42	2	-13	-12	1965
-18	-20	-11	-24	-21	-28	-32	—	-7	1966
מבנים ועבודות עפר									
8	8	12	36	-4	23	23	15	-17	1961
11	11	3	18	19	125	-1	37	-3	1962
18	18	23	38	-3	44	5	2	-2	1963
10	10	16	58	13	-4	32	-37	-1	1964
3	3	14	18	-94	-36	-8	-22	-15	1965
-19	-19	-15	-23	56	-41	-44	3	-12	1966
מכונות ציוד וכלי תחבורה									
22	28	21	50	—	150	13	14	26	1961
13	-3	2	-19	73	56	-2	37	-12	1962
8	5	15	6	-32	-18	17	45	-33	1963
21	35	22	97	-18	13	3	-37	43	1964
5	-4	6	-20	132	-50	6	6	-4	1965
-17	-20	-2	-25	-32	-6	-27	-14	4	1966

* כולל נכסי השקעה מתפוקה חקלאית.
ה מקור: לוח ה-4, חלק ב.

הרכב ההשקעה הגולמית וההשקעה הנקייה בענפי המשק, 1960 עד 1966

(אחוזים)

קלאות	השקיה	תעשייה ומחצבים	חשמל	תחבורה	מסחר ושירותים	כל הענפים
ההשקעה הגולמית						
1963-1960	12	8	28	4	22	26
1964	8	4	26	3	32	27
1965	7	4	24	6	29	30
1966	8	5	21	5	28	33
ההשקעה הנקייה						
1963-1960	9	9	23	3	22	34
1964	4	4	20	1	38	33
1965	2	3	18	5	32	40
1966	1	5	6	5	30	53
חלקו של הבלאי בהשקעה						
1963-1960	53	24	47	57	33	15
1964	67	40	49	73	23	17
1965	81	49	56	45	32	19
1966	92	52	86	62	49	25

שאפשר למצוא הסבר לכך בקיפאון שחל בייצור החקלאי בשנתיים האחרונות ובכצורת שפגעה בשנה זו ביבולי הפלחה, הנזקים בדרך כלל לציד רב¹.

ההשקעות במפעלי מים ארציים ואזוריים נשארו ב-1966 ברמה של השנה הקודמת כשאת מקום ההשקעות כמוביל הארצי תופסות תכניות אזוריות שונות.

ב. תעשייה ובנייה

ההשקעה הגולמית בענף זה, לרבות ענף המכרות והמחצבים, החרושת ומכונות וציוד לענף הבנייה, ירדה ב-1966 ב-32 אחוזים.

ירידה חזקה חלה בהשקעות במכרות ומחצבים בשנים 1965 ו-1966, לאחר יציבות שניכרה בשנים 1962 עד 1964, שבהן הגיעה ההשקעה לכ-80 מיליון ל"י (במחירי 1965). הירידה מבטאת בעיקר את התנהגות הירידה בהשקעות במפעלי ים המלח. במפעל זה הגיעו לסיומן תכניות ההרחבה של השלב הראשון ועתה נערכות הכנות לגבי התחלת העבודות בשלב השני.

¹ עיין בפרק "החקלאות" בסעיף השקעות.

ההשקעה הגולמית בחקלאות, 1958 עד 1966

(מיליוני ל"י — במחירי 1965)

מסעים	הכשרת קרקע, ייעור, ניקוז וכדומה	מבני משק ורשתות השקיה פנימיות	מכונות וציוד	גידול במלאי בעלי חיים	סך הכול
1958	54	44	67	31	27
1959	51	49	63	40	18
1960	45	43	55	40	7
1961	44	32	43	47	12
1962	45	34	37	41	11
1963	43	32	39	35	—
1964	42	36	36	47	2
1965	38	31	27	46	2
1966	30	28	26	46	4

ה פ ק ו ר : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

ההשקעות בחרושת ירדו ב־1966 בשיעור של 24 אחוזים¹ בקירוב, לאחר יציבות בהשקעות בענף זה בשנים 1964 ו־1965. ההשקעות בציוד נשארו ברמה דומה בשנים 1963 עד 1965, בעוד שחל גידול ניכר בהקמת בנייני תעשייה ב־1964. עלייה זו נובעת בחלקה מהגידול בהשקעות במרכזי מלאכה ותעשייה זעירה להשכרה, שרובם נבנו על ידי הרשויות המקומיות ובעידוד משרד המסחר והתעשייה. בנייה זו עלתה בהרבה על הביקוש ונשאר מלאי של מבנים ריקים לשנים הבאות. היציבות היחסית בהשקעות הפרטיות בחרושת מ־1963 והירידה בשנה האחרונה נעוצים, כנראה, בהפסקת העלייה ברווחיות בענף זה² עד לשנה האחרונה וצמצומה ב־1966. הציפיות שנוצרו מחמת ירידה זו וההאטה הכללית בביקוש במשק, מרתיעות משקיעים בכוח בענף.

למרות הירידה בסך ההשקעות בחרושת, דומה התפלגותן לפי ענפים ראשיים לזו של השנים הקודמות: קרוב ל־20 אחוזים הושקעו בענפי המזון והטבק (כ־45 מיליון ל"י), ושיעור דומה בענף ה"טקסטיל, הלבשה והנעלה". עם זאת ניכרת עלייה בחלקו של ענף הנייר והדפוס, לעומת ירידה בחלקם של הכימיקלים וזיקוק הדלק, כתוצאה מסיום הקמה והרחבה של מספר מפעלים בענף.

ג. תחבורה ותקשורת

הסקטור הציבורי קובע את היקף רוב ההשקעות בענף זה, פרט לכלי רכב. לאחר עלייה רצופה בהשקעות ברכבת, בנמלים, בכבישים ובשירותי הדואר מאז 1960 עד 1965, חלה ירידה בשנת 1966 בהשקעות בנמלים — עם גמר העבודה בנמל אשדוד, ובכבישים — בעיקר עקב צמצום

¹ אומדן זה הינו הערכה בלבד מאחר שלא קיימים נתונים מהימנים לגבי ההשקעה במכונות וציוד לענף הבנייה, שכן הם כלולים יחד עם ציוד החרושת. כמו כן יש לציין, שחלק מהטעויות וההשטמות בחישובי הציוד בענפים אחרים נכלל בהערכה זו המתקבלת כשארית.

² עיין גם בפרק י"ב "התעשייה", סעיף 4.

ההשקעה הגולמית בענף התחבורה, 1960 עד 1966

(מיליוני ל"י — במחירי 1965)

1966	1965	1964	1963	1962	1961	1960	
18	17	12	4	4	6	3	רכבת
40	60	66	31	25	13	11	נמלים
81	95	77	58	42	40	27	כבישים *
112	119	115	51	51	25	27	דואר ותקשורת
12	17	16	10	14	12	7	אחר **
263	308	286	154	136	96	75	סך הכול
							מכוניות נוסעים
112	160	165	129	91	72	43	ומכוניות מסחריות
23	24	23	19	15	13	11	אוטובוסים
135	184	188	148	106	85	54	סך כל הרכב
28	94	173	50	16	131	108	אניות
20	-2	2	—	50	36	—	מטוסים
							סך כל
							ההשקעות
446	584	649	352	308	348	237	בתחבורה

* כולל השקעות הרשויות המקומיות בציוד תעבורה, מדרכות, מעברים וכד'.
 ** שדות תעופה, קווי נפט וגז, אחסנה ושונות.
 המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

תקציבי הפיתוח של הרשויות המקומיות. בהשקעות ברכבת ובדואר נעצרה העלייה. בסיכום התבטאו שינויים אלה בירידה בשיעור 15 אחוזים בקירוב בענף התחבורה, פרט לכלי רכב, אניות ומטוסים (עיין בלוח ה' 8).

ירידה חריפה יותר — בשיעור 30 אחוזים בקירוב — חלה בשנת 1966 ברכישת טנדרים, משאיות ומכוניות נוסעים בשימוש עסקי. את כלי הרכב האלה קונה בעיקר סקטור העסקים הפרטיים והם מושפעים במידה רבה מהירידה הכללית בביקוש במשק ובפרט מצמצום הפעילות בענף הבנייה.

ד. שירותים ציבוריים

עיקר ההשקעות בענף זה נעשות בשירותי חינוך ובריאות (עיין בלוח ה' 9). לאחר גידול ניכר בהשקעות בשירותים אלה בשנים 1963 עד 1965 מודגשת הירידה בשנת 1966 — כ־9 אחוזים בחינוך וכ־19 אחוזים בבריאות. את ההשקעות האלה מבצעות הממשלה, הרשויות המקומיות

והמוסדות שלא למטרת רווח. המדיניות הממשלתית לצמצום ההשקעות נשאה פרי דווקא בשירותים אלה, כן גרם לירידה זו הצמצום שחל בהעברות של המוסדות מחוץ לארץ. הירידה החריפה בהשקעות בשירותי תרבות ב־1966 מבטאת את גמר העבודה בהקמת מוזיאון ישראל. בשירותי רווחה וסעד, דת ואירגונים שונים לא השתנתה רמת ההשקעות ב־1966 במידה ניכרת, אך משקלם בכלל ההשקעה בענף זה נמוך למדי (כ־7 אחוזים).

לוח ה־9

ההשקעה הגולמית בענף המסחר והשירותים, 1962 עד 1966

(מיליוני ל"י — במחירי 1965)

1966	1965	1964	1963	1962	
שירותים ציבוריים					
166	182	151	137	100	חינוך, מחקר ומדע
13	23	22	16	15	תרבות *
42	52	47	36	29	בריאות
3	4	5	13	7	רווחה וסעד
11	12	9	9	5	דת
13	13	14	9	5	אירגוני עובדים, איגודים ומפלגות
94	98	93	83	85	שירותים ציבוריים אחרים **
מסחר ושירותים אישיים					
188	211	191	149	130	עסקים ובתי הארחה
530	595	532	452	376	סך כל ענף המסחר והשירותים

* כולל: ספריות, מוזיאונים, בתי תרבות וכדומה.

** כולל שירותי מינהל של הסקטור הציבורי, שירותי בידור וספורט ושונות. סעיף זה חושב כשארית ומהימנותו קטנה ביותר.
ה מקור: לשנים 1962 עד 1965 — הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה; לשנת 1966 — הישובי בנק ישראל, על בסיס נתוני הלשכה לסטטיסטיקה.

ה. מסחר ושירותים אישיים

לאחר עליות ניכרות בהשקעות בעסקים ובבתי הארחה בשנים הקודמות, ובעיקר ב־1964, חלה בשנת 1966 ירידה בשיעור 11 אחוזים. הירידה נובעת כולה מצמצום ההשקעות בבנייה בענף זה בשיעור 30 אחוזים בקירוב, בעוד שההשקעות בריהוט וציוד אף עלו במעט. השפעת ההאטה בפעילות הכלכלית במשק על שני סוגי ההשקעות שונה מכמה סיבות: ייתכן פיגור רב יותר בהשפעת גורם זה על רכישת ציוד מחו"ל, כגון מחשבים. כן אין ספק שקיים סיכון גדול יותר בהקמת פרויקט שלם, מאשר בקניית ציוד בלבד ובעיקר החלפת ציוד שהתבלה. קניית הציוד לבניינים חדשים קשורה, בדרך כלל, לגמר הבנייה, וזו ירדה ב־1966 פחות מאשר סך כל ההשקעה.

4. ההשקעה לפי סוגי הנכסים

הירידה הריאלית ב-1966 בהשקעות בבניינים שאינם למגורים ובעבודות עפר ובניוי אחרות — בשיעור 20 אחוזים בקירוב — היתה תלולה יותר מהירידה במכונות וציוד (להוציא כלי רכב, אניות ומטוסים) — כ-15 אחוזים. תופעה זו מתבטאת בגידול מה במשקל סך כל הציוד (פרט לכלי תחבורה) בהשקעות, בשנה האחרונה. אולם אין דבר זה מעיד בהכרח על מעבר להשקעות בעלות מרכיב ציוד גבוה. ההשקעות בציוד נעשות במקרים רבים רק בסוף תקופת ביצוע ההשקעה, ולכן יש לצפות לפיגור גדול יותר בהשפעת גורמי ההאטה הכללית על השקעות אלה. כן יש להביא בחשבון את הזמן הרב העשוי לעבור בין תאריך הזמנתו של הציוד, לבין תאריך קבלתו — בעיקר כששני שליש מהציוד מובא מחוץ לארץ. על רקע זה מובנת גם יותר הירידה התלולה בקניית כלי רכב: השקעות אלו מגיבות במהירות רבה למצב השוק ולציפיות המשקיעים.

לוח ה' 10

ההשקעה הגולמית בנכסים קבועים לפי סוג הנכס, 1962 עד 1966

העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת				1966	1965	1964	1963	1962	
1966	1965	1963	1964						
(אחוזים)				(מיליוני ל"י, מחירי 1965)					
-20	7	11	-1	776	974	909	819	827	בתי מגורים
-20	9	19	19	427	534	489	411	346	מבנים שלא למגורים
-18	-3	6	16	296	361	374	352	304	עבודות בנייה ועפר אחרות
סך כל המבנים									
-20	5	12	7	1,499	1,869	1,772	1,582	1,477	ועבודות העפר
-13	-11	7	-17	62	71	80	75	90	נכסי השקעה מייצור חקלאי
-3	7	26	9	244	252	236	187	172	מכונות וציוד מייצור מקומי
-21	7	15	2	394	502	468	407	401	מכונות וציוד מיבוא
סך כל המכונות									
-15	7	18	4	638	754	704	594	573	והציוד
-27	-2	27	40	135	184	188	148	106	כלי רכב
-48	-47	250	-24	48	92	175	50	66	אניות ומטוסים
סך כל ההשקעה									
-20	2	19	6	2,382	2,970	2,919	2,449	2,312	בנכסים קבועים

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

חלקו של הציוד מייצור מקומי בהשקעות בציוד*, 1962 עד 1966

(אחוזים)

השנה	ציוד לחקלאות	ציוד לתעשייה וחשמל	ציוד לבנייה	ציוד קשר ותעבורה	ציוד מסחר ושירותים	סך הכול
1962	57.2	22.7	13.6	27.1	51.4	30.1
1963	65.0	23.2	15.0	39.3	47.0	31.5
1964	58.8	25.8	17.4	33.9	47.3	33.5
1965	63.8	25.3	18.1	37.0	47.4	33.5
1966	62.9	27.2	29.9	51.0	43.5	38.2

* הלוח חושב על בסיס נתונים במחירים שוטפים, אולם תמונה דומה התקבל גם מנתונים במחירים קבועים, מאחר שעלויות המחירים של הציוד המיובא והציוד מייצור מקומי בשנים 1962 עד 1966 דומות.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

הירידה בהשקעות במכונות וציוד ב־1966 מתבטאת בצמצום היבוא, ההשקעה בציוד מייצור מקומי נשארה ברמה של שנת 1965. מכאן שחל גידול נוסף בחלקו של הייצור המקומי בכלל ההשקעות במכונות וציוד. אפשר להבחין במגמת עלייה בייצור המקומי החל משנת 1962, שבה היה חלק הציוד העובר תהליך ייצור כלשהו בארץ כ־30 אחוזים. התייקרותו היחסית של הציוד מיבוא אחרי הפיחות מסבירה את המגמה הזאת בשנים הראשונות שלאחריו. בשנת 1966 כבר סיפקה תוצרת הארץ כ־38 אחוזים מהביקוש לציוד (עיין לוח ה' 11). השינוי הגדול בשנה האחרונה מוסבר בחלקו על ידי הירידה הרבה ברכישת ציוד לענף הבנייה ועבודות העפר שאחוז הייצור המקומי בו נמוך מאשר בציוד לענפים אחרים. לעומת זאת, היתה השקעה רבה יחסית במכונות וציוד לחקלאות ולענף המסחר והשירותים, שבהם גבוה מרכיב הייצור המקומי.

במחירי הציוד חלה בשנת 1966 עלייה קלה — בשיעור 2 אחוזים בקירוב; לעומת זאת, עלה השכר הנקוב לשעת עבודה בתעשייה ב־16 אחוזים בקירוב, דבר שהביא לירידה החזקה ביותר בשלוש השנים האחרונות — כ־12 אחוזים — במחיר היחסי של הציוד התעשייתי (עיין לוח ה' 12).

מדד המחיר היחסי של ציוד תעשייתי לעומת עבודה בתעשייה, 1962 עד 1966

מדד המחיר היחסי של הציוד	מדד מחירי ציוד בתעשייה	מדד השכר הנקוב לשעת עבודה בתעשייה	
100	100	100	1962
95	106	112	1963
87	108	124	1964
81	111	137	1965
71	113	159	1966

ירידה דומה היתה, כנראה, גם במחיר היחסי של יתר סוגי הציוד. ייתכן שהווללה יחסית זו מנעה ירידה נוספת בהשקעות במכונות וציוד, בכך שנמשך התהליך של החלפת כוח אדם במכונות וציוד בענפים מסוימים.

5. המחירים

עליית המחירים של נכסי ההשקעה היתה קטנה במיוחד ב־1966 והגיעה לאחוז אחד בלבד, לאחר עלייה בשיעור 4 אחוזים בקירוב בשנים 1965 ו־1964.

בניגוד לשנים הקודמות, לא עלו השנה כלל מחירי ההשקעות בבניינים ועבודות בינוי שונות בגלל הירידה החריפה בביקוש לנכסים אלה.¹ לעומת זאת, נמשכה, כנראה, העלייה במחירי עבודות העפר, המבטאת את הגידול הרב ב־1966 בשכר העבודה. שכר העבודה הינו מרכיב עיקרי בהשקעות אלה.

מחירי המכונות והציוד הן מייצור מקומי והן מיבוא עלו כמו בשנים הקודמות ב־2 עד 3 אחוזים. גם מחירי כלי הרכב עלו באחוז דומה.

6. מלאי ההון במשק

השינוי העיקרי במבנה מלאי ההון הגולמי מתחילת שנת 1960 עד לסוף שנת 1966 הוא ירידת משקל מלאי ההון בענף החקלאות ב־30 אחוזים בקירוב, לעומת עלייה דומה במשקל מלאי ההון במסחר ושירותים (פרטיים וציבוריים). גם חלקו של ענף התחבורה עלה ב־20 אחוזים בקירוב (עיין בלוח ה־13). כוללת העובדה שמשקל מלאי ההון בתעשייה בתקופה זו — שבע שנים — כמעט שלא השתנה, ואף ירד במקצת, והוא נוטל כרבע ממלאי ההון בענפי המשק (להוציא בתי מגורים).

הגידול במלאי ההון הגולמי בשנת 1966 היה דומה בבתי מגורים ובענפי המשק האחרים. בבתי מגורים היתה התוספת למלאי ההון שווה כמעט להשקעה הגולמית, מאחר שערך הגרט¹ מגיע רק לכ־3 אחוזים מכלל ההשקעה. לעומת זאת, מגיע הגרט ב־1966 בממוצע לכדי רבע מערך ההשקעה ביתר ענפי המשק, כתוצאה מהתעשייה (המשוערת) של מכונות, ציוד וכלי תחבורה, שנרכשו בקצב גובר באמצע שנות ה־50. בענף התעשייה מוערך הגרט בלמעלה ממחצית ההשקעה, בחקלאות — כשליש ובתחבורה — כרבע מההשקעות. בענפי החשמל וההשקיה נעשו מרבית ההשקעות בשנים שלאחר 1958, כך שערך הגרט נמוך ביותר.

ההאטה הכוללת בגידול מלאי ההון בתעשייה, מאז 1962, משקפת את העובדה שהציוד הינו רוב ההון הקבוע, ולו חיים כלכליים קצרים ביחס למבנים. ככל שההשקעה השנתית נמוכה יותר נאכל חלק הולך וגדל על ידי הגרט — זאת אומרת על ידי הצורך לחדש ולעדכן את הציוד. בחקלאות מהווה ההאטה מגמה ארוכת טווח, הנובעת מהירידה בהשקעות במטעים, מבני משק, רשתות השקיה ומאז 1964 גם במפעלי מים ארציים.

הגידול במלאי ההון למועסק ב־1966 דומה לשיעור הגידול בשנים הקודמות ושווה לעלייה בכל מלאי ההון במשק, כתוצאה מאי גידול במספר המועסקים. גידול זה לא היה מלווה בעלייה ריאלית של התוצר הלאומי. העלייה ביחס הון תוצר מעידה, כנראה³, על ירידה בניצולת כושר

¹ אומדן זה הינו השערה בלבד, מאחר שלא קיים מדד מתאים לשינויים במחירי השקעות בבנייה הכולל את מחירי השכר ששולם בפועל ורווחי הקבלנים. עיין גם בפרק י"ג, "הבנייה והדירור", סעיף 3.

² ראה הערה מס' 3 בעמוד 84.

³ מאחר שמלאי ההון גדל בעיקר בענף המסחר והשירותים שבו נמוך היחס הון תוצר, ובענף התחבורה שבו יחס זה גבוה — שתי המגמות מקוזזות, פחות או יותר, זו את זו.

לוח ה' 13

מלאי ההון הגולמי במשק לפי הענף, 1966

(מיליוני ל"י, מחירי 1965)

הענף	מלאי ההון בסוף 1965	ההשקעה הגולמית ב"ב 1966	הגרס ב"ב 1966	התוספת למלאי ההון ב"ב 1966	מלאי ההון בסוף 1966	משקל הענף במלאי ההון בסוף : 1959 1966	השינוי במשקל הענף בין 1959 ל"ב 1966	משקל הענף בתוספת למלאי ההון ב"ב 1966
חקלאות	3,043	134	43	91	3,134	22	-6	8
השקיה	1,469	75	5	70	1,539	9	-1	6
תעשייה ובנייה *	4,560	333	195	138	4,698	26	-2	11
חשמל	1,105	88	1	87	1,192	7	-1	7
תחבורה	3,879	446	104	342	4,221	18	+4	28
מסחר ושירותים	4,141	530	46	484	4,625	18	+6	40
סך כל מלאי ההון (להוציא בתי מגורים)	18,197	1,606	394	1,212	19,409	100	—	100
בתי מגורים	10,926	776	19	757	11,683			
סך כל מלאי ההון של נכסים קבועים	29,123	2,382	413	1,969	31,092			

* כולל : חרושת, בנייה, מכרות ומחצבים.
הסכום : קל יסודי אומדני דיר א"ל נקטון. להגדרות והסברים ראה : א"ל נקטון : הון תעסוקה ותפוקה בישראל, 1950 עד 1959, ירושלים 1961, עמ' 2.

גידול במלאי ההון הריאלי, 1960 עד 1966

(אחוזים)

סך כל הנכסים הקבועים	מלאי ההון במגורים	סך כל מלאי ההון בענפי המשק	מסחר ושירותים	תחבורה	תעשייה וחשמל	חקלאות לרבות השקיה	חקלאות	
10	8	11	17	11	10	8	8	1960
11	9	12	17	17	11	8	7	1961
12	11	12	15	12	14	8	7	1962
10	10	11	16	12	11	7	5	1963
11	10	12	16	21	9	5	5	1964
10	9	10	15	15	7	5	4	1965
7	7	7	12	9	4	4	3	1966

* למעט בתי מגורים.

ה מקור : עיין במקור ללוח ה' 13.

הייצור במשק, תופעה זו ניכרת היטב בענף הבנייה, שבו קיים ציוד מובטל רב, בעיקר ציוד כבד ששימש להקמת פרויקטים גדולים, כמו המוביל הארצי, נמל אשדוד ומפעלי ים המלח. בענף זה נעשו השקעות גדולות בציוד גם ב-1965, כשתהליך ההאטה בבנייה היה בעיצומו — כנראה, כתוצאה מהפיגור בקבלת הזמנות. הירידה בביקוש לחומרי בנייה גרם לירידה בניצולת המפעלים המייצרים חומרים אלה, ואפילו לאי הפעלתם של מספר מפעלים. ירידה זו ניכרת גם בענפי משק אחרים, לדוגמא: הירידה בניצולת המשאיות, או צמצום העבודה במשמרות, עקב הירידה הכללית בביקוש במשק.

הגידול במלאי ההון הריאלי למועסק*, 1961 עד 1966

(אחוזים)

הגידול בהון מגורים לנפש	סך כל ענפי המשק**	מסחר ושירותים	תחבורה	תעשייה חשמל ומים	חקלאות לרבות השקיה	
3	6	12	8	3	7	1961
7	6	11	12	2	9	1962
6	7	8	6	6	11	1963
6	6	10	4	6	6	1964
5	8	11	17	7	6	1965
8	10	10	17	12	9	1966

* נתוני מלאי ההון מתייחסים לתחילת השנה ומספר המועסקים הוא ממוצע שנתי. הגידול במלאי ההון למועסק משקף את השינוי במלאי ההון שעמד, בקירוב, לרשות המועסקים בכל שנה.

** למעט בתי מגורים.

7. ההשקעה במלאי חומרים ומוצרים

בשנת 1966 חלה עלייה בשיעור 30 אחוזים בהשקעה במלאי¹ עלייה זו נובעת בעיקר מהגידול במלאי הממשלתי ומהצטברות בלתי רצונית של מוצרים מוגמרים, בגלל הפיגור בהסתגלות הייצור לירידה בביקוש המקומי. לעומת זאת, סביר להניח, שמלאי חומרי הגלם ירד במפעלים שהקטינו את הייצור, עם ירידת הביקוש למוצריהם.

המלאי הממשלתי גדל, לאחר ירידה ב־1965, כתוצאה מהגדלה מחודשת של המלאי בתנאי המחירים של 1966 בשוקי חוץ לארץ. כן התכוונה הממשלה לרכז השנה עד כמה שאפשר יבוא מחוץ לארץ בחודשים האחרונים של שנת 1966, כדי שהנמלים יתפנו לקראת עונת יצוא ההדרים בתחילת שנת 1967.

המלאי בתעשייה התרחב בשנת 1966 ב־7 אחוזים² בקירוב, לעומת עלייה בשיעור 10 אחוזים בקירוב בשנת 1965. בענף זה בולט בעיקר הגידול במלאי המחצבים בגלל אי הסדירות בייצוא האשלג. כן גדל המלאי בענפי הטכסטיל וההלבשה בעקבות ההאטה בביקוש.

8. המימון הציבורי של ההשקעות

חלקו של המימון הציבורי³ בכלל ההשקעות במשק עלה ב־1966, לאחר שעמד על שיעור שווה פחות או יותר, בשנים 1961 עד 1965. עלייה זו, בזמן של ירידה חריפה בסך כל ההשקעה משקפת את היציבות במילווה שנתנה בעיקר הממשלה למטרות השקעה. אולם, יש לציין, שעלייה

לוח ה' 16

אחוז המימון הציבורי ברוטו בהשקעות, 1960 עד 1966

1966	1965	1964	1963	1962	1961	1960	
86	92	93	86	75	81	84	חקלאות והשקיה
11	7	11	27	24	36	39	חרושת
57	24	13	21	11	10	50	מכרות ומחצבים
21	38	30	23	26	8	5	חשמל
72	53	38	44	48	56	77	תחבורה
48	43	46	45	44	42	57	מסחר ושירותים
37	33	36	30	36	29	38	מגורים
47	39	38	40	41	43	54	סך כל הענפים

¹ ההשקעה במלאי בשנה מסוימת נאמדת כשינוי הפיזי במלאי בין תחילת השנה לסופה, כשהוא מוערך במחירים הממוצעים של השנה, ואינה שווה לשינוי בערך המלאי שעליו מדווחים המפעלים. ההפרש בין שני גדלים אלה תלוי בשינויים במחירים במשך השנה ובערך סך כל המלאי בכל מוצר.

² מהימנות אומדן זה נמוכה ביותר. הוא מבוסס על מדגם מוקדם של מפעלים וניסיון העבר הוכיח שקיימות הטיות חזקות בתשובות המפעלים ביחס לסעיף זה, כשהם נשאלים עליו מיד לאחר גמר השנה.

³ כלומר, ההשקעות הנעשות על ידי הסקטור הציבורי במישרין (כגון כבישים ונמלים) וכן הלוואות הניתנות לצורכי השקעה, אם במישרין או באמצעות בנקים ומוסדות כספיים. יש לזכור, כי במקרים רבים אין חפיפה, מבחינת הזמן, בין מתן המימון לביצוע ההשקעה בסופה.

זו אינה מבטאת בהכרח גידול במשקל הסקטור הציבורי בהכוונת ההשקעות במשק, בגלל השרירותיות בהגדרת המימון הציבורי. בשנים האחרונות ניתן חלק גדול מהמימון למטרות השקעה על ידי מוסדות כספיים המגייסים הון ממקורות שונים בהכוונת הממשלה, כגון הנפקת איגרות חוב לקופות גמל ומילואות מחוץ לארץ. לממשלה השפעה רבה על מוסדות אלו ולא דווקא באמצעות ההון שהיא מעמידה לרשותם. כך אין ספק שהיא חולשת למעשה על הכוונת רוב ההלוואות שניתנו, לדוגמא, ע"י הבנק לפיתוח התעשייה, ואין משמעות רבה לעובדה שרק 11 אחוזים מההשקעות בתעשייה ממומנות על ידה.

9. ההשקעה הגולמית לפי אזורים

חלקו הניכר של הסקטור הציבורי בהשקעות (המתבטא בהשקעות ישירות ועל ידי מימון השקעות של הסקטור הפרטי) נותן בידו, להלכה, את הכוח לבצע את מדיניות פיזור האוכלוסייה. התחלקות ההשקעות לפי אזורי הארץ השונים בארבעת השנים האחרונות (עיין לוח ה'17), יכולה לשמש במידת מה אמת מידה לבחינת מדיניות זו. התחלקות זו מקבילה, פחות או יותר, להתחלקות תוספת האוכלוסייה לפי אזורים אלה. במחוז ירושלים, הצפון והדרום, שהינם בעיקר "אזורי פיתוח", התרכזו כ-40 אחוזים מכלל ההשקעות בנכסים קבועים¹ בשנים אלה. תוספת האוכלוסייה במחוזות אלה היתה בשנים 1962 עד 1966 כ-45 אחוזים מכלל התוספת. ב"אזורי המרכז" — מחוזות חיפה, המרכז ותל אביב — בוצעו יתר 60 האחוזים מההשקעות בכל הארץ. מחוז תל אביב לבדו קיבל כרבע מההשקעות.

לוח ה'17

ההשקעה הגולמית בנכסים קבועים לפי המחוז, * 1963 עד 1966

(אחוזים)

	סך כל ההשקעה בנכסים קבועים *				מזה: בתי מגורים			
	1966	1965	1964	1963	1966	1965	1964	1963
ירושלים	7	7	8	8	8	8	7	8
הצפון	16	15	14	17	10	11	12	14
הדרום	18	19	17	16	12	13	13	11
סך כל "אזורי הפיתוח"	41	41	39	41	30	32	32	34
חיפה	15	15	17	17	14	13	15	12
המרכז	18	19	18	17	19	20	20	21
תל אביב	26	25	26	25	37	35	33	33
סך כל "אזורי המרכז"	59	59	61	59	70	68	68	66
כל הארץ	100	100	100	100	100	100	100	100

* אינו כולל נכסים ניידים — כלי רכב, אניות ומטוסים.

** אומדן ארעי.

ה מקור: הרשות לתכנון כלכלי, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, משרד החקלאות ובנק ישראל.

¹ להוציא כלי רכב (בעיקר בגלל הקושי הסטטיסטי), אניות ומטוסים.

קיים הבדל ניכר בין התחלקות ההשקעות בבתי מגורים — 30 אחוזים באזורי פיתוח ו-70 אחוזים באזורי המרכז — לבין התחלקות ההשקעות בענפי המשק — כמחצית לכל סוג אזוריים. כשליש מכלל ההשקעה במגורים הופנה למחוז תל אביב. בולטת העובדה שלא חל שינוי בהתחלקות סך ההשקעות בין אזורי הפיתוח למרכז הארץ בארבע השנים האחרונות. עם זאת, ניכרת עלייה קלה במשקל אזורי הפיתוח בהשקעות במגורים, בעוד שביתר ענפי המשק ירד משקל ההשקעות במחוזות אלה. משקלה הגבוה יחסית של ההשקעה בדרום, והירידה במשקלה בין 1964 ל-1966 מבטאת את הריכוז של המכרות והמחצבים בדרום הארץ. עיקר ההשקעה בענף החרושת מתרכז במחוזות חיפה ותל אביב. לעומת זאת, כשני שלישים מכלל ההשקעה בחקלאות והשקיה מבוצע במחוז הצפון.